

Відгук офіційного опонента
на дисертацію поданої у формі монографії
Качмара Володимира Михайловича
на тему «Львівський університет у 1784–1918 роках:
організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації»,
на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за
спеціальністю 07.00.01 – історія України

Львівський університет, який цього року відзначає 360-річчя від часу свого заснування, є одним з найяскравіших явищ культурно-інтелектуальної історії України, тому й інформацію про нього неодмінно містять більшість синтезів з ранньомодерної, нової та новітньої історії нашої держави, а також довідкові та навчально-методичні видання. Історія українців в Галичині та інших народів – зокрема поляків, євреїв, вірмен, чехів, австрійців, німців та ін. – також пов'язана з Головним університетом Львова, його освітньою, просвітницькою та науковою діяльністю. Проте, в історії Львівського університету все ще, попри значну кількість історіографічних розвідок, залишається чимало «білих плям», тож дослідження, присвячені найстарішому закладу вищої освіти України, не втрачають своєї актуальності.

Загалом в історії Львівського університету виокремлюють низку періодів: 1) 1661–1773 рр.; 2) 1784–1918 рр.; 3) 1918–1939 рр.; 4) 1939–1991 рр.; 5) від 1991 р. і до сьогодні. Кожен з цих періодів має свої особливості – організаційні, освітні, наукові, – співвідносні також із суспільно-політичною ситуацією у Львові та регіоні, що своєю чергою впливало на діяльність Університету. Сьогодні історія Львівського університету є невід'ємною частиною історії України – не лише культурно-інтелектуальної, а й політичної.

Варто зауважити, що одним з найменш досліджених періодів історії Львівського університету є час перебування західноукраїнських земель у складі монархії австрійських Габсбургів. Саме тоді Львів як столиця Королівства Галичини і Лодомерії (завдяки спершу імператору Йосифу II, а згодом –

Францу I) відновив статус університетського міста. Тогочасний Львівський університет відрізнявся від університету (академії) під контролем ордену єзуїтів (1661–1773), оскільки, окрім того, що мав статус державного закладу, виконував відповідні суспільні функції, зокрема – здійснював підготовку кадрів, які б забезпечували життя Королівства Галичини і Лодомерії.

У монографії В. М. Качмара об'єктом дослідження є Львівський університет 1784–1918 рр., а предметом – «його організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації на різних етапах окресленого періоду» (с. 7). Здебільшого науковці висвітлюють означувану тему фрагментарно, зосереджуючись лише на деяких аспектах діяльності Львівського Університету, але зацікавлення минулими здобутками освітніх закладів, особливо з огляду на сьогочасні намагання реформувати освітній процес, змушує пильніше оцінювати минувшину, критично й об'єктивно засвоювати попередні надбання, аналізувати історичні тенденції розвитку освіти задля визначення якісних орієнтирів державного, національного і культурного розвитку незалежної України. Уважаємо, що дисертант охопив увесь комплекс головних дослідницьких проблем історії Львівського університету австрійського періоду, окрім уже висвітлених у його кандидатській дисертації.

Дисертація В. М. Качмара написана з використанням широкої джерельної бази і з врахуванням головних позицій історіографії проблеми. Автор активно залучає до наукової розвідки матеріали 26-го фонду («Львівський університет») Державного архіву Львівської області та низки інших архівів, Музею історії Львівського національного університету імені Івана Франка. Наголосимо й на інформаційному потенціалі опублікованих джерел, передовсім видань: «Taschenbuch der apostolischen Majestat Franz I. allerhöchsten Namen führenden Universität zu Lemberg», «Akademische Behörden an der k. k. Universität zu Lemberg, sammt der Ordnung der Vorlesungen», «Skład C. k. Uniwersytetu imienia cesarza Franciszka I we Lwowie», «C. k. Uniwersytetu imienia cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów», «C. k. Uniwersytetu imienia cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu» та «C. k. Uniwersytetu

imienia cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów». Скрупульозний аналіз цих публікацій дав змогу В. М. Качмару чітко, послідовно відтворити зміни, які відбувалися в організаційній та освітньо-науковій сферах діяльності Університету, зокрема це стосується й системного та хронологічно точного аналізу роботи керівництва, структурних підрозділів (дисертант, з-поміж іншого, докладно відтворив зміни назв підрозділів упродовж австрійського періоду, обґрунтував потребу/причину таких змін; раніше ж в історіографії цьому питанню не вділяли належної уваги), професорсько-викладацького складу (В. М. Качмар засвідчив, що низку викладачів, зокрема й зі ступенями та званнями, не згадано було у працях інших науковців).

Джерельну основу своєї дисертаційної роботи В. М. Качмар, підсилює історіографічними працями, що дало йому змогу підняти на новий рівень розробку вивчуваної проблематики, яка, попри важливість для історії України, досі не була представлена комплексним дослідженням. Як слушно зазначає сам автор монографії, найґрунтовнішим дослідженням, присвяченим австрійському періоду історії Львівського університету донині залишалася монографія Людвіка Фінкеля та Станіслава Стажинського, опублікована ще 1894 р. (с. 41).

В. М. Качмар опрацював, з огляду на тривалість досліджуваного періоду, чималий за обсягом матеріал і знайшов оптимальне рішення його викладу. Вважаємо, що автор слушно зосередився передовсім на проблемно-хронологічному підході. Його застосування дає змогу досягнути ті чи інші явища організації Львівського університету та освітньо-наукового процесу в його стінах у діахронії – показати задекларовані у назві монографії трансформації. Також зазначимо те, що В. М. Качмар у різних розділах апробував різні підходи до викладу інформації: крізь призму біографій викладачів (підрозділ 3.1), точкових хронологічних зрізів (підрозділ 3.2), навчально-наукових напрямів (розділи 4–6), підрозділів (розділ 7). Тож на ці підходи можна буде взоруватися й іншим дослідникам історії Львівського університету, різних закладів вищої освіти України.

Загалом, теоретико-методологічна основа дисертаційного дослідження В. М. Качмара засвідчує, що автор прискіпливо обмірковував специфіку висвітлення усіх нюансів кожного аспекту теми на кожному окремому етапі досліджуваного періоду та перетворення відповідного матеріалу у зручний для читацького сприйняття текст.

Другий розділ («Організаційні трансформації Львівського університету та головні засади його діяльності») дисертації В. М. Качмара відкриває основну частину дослідження. Наголошую, що в його першому параграфі автор порушує надзвичайно важливі питання, які в історіографії досі не були актуалізовані: «По-перше, важливим є вирішення питання про можливість (доцільність) включення до історії Львівського університету періоду 1773–1784 рр., який у більшості історіографічних праць дослідники не зауважують. По-друге, окремого розгляду потребують офіційні назви Університету на різних етапах австрійського періоду. По-третє, докладного розгляду потребують університетські посади, але не лише керівництва чи професорсько-викладацького складу, а й науково-допоміжних кадрів» (с. 56).

В. М. Качмар переконливо доводить, що 1773–1784 рр. є невід'ємною частиною історії Львівського університету: цей хронологічний відтинок потрібно розглядати у контексті передумов відновлення Університету у Львові австрійським імператором Йосифом II. Таким чином, в історії Львівського університету австрійського періоду можна виокремити не три форми (Йосифінський університет, 1784–1805; Львівський ліцей, 1805–1817; Францисканський університет, 1817–1918), а чотири (ліцеївські студії, 1773–1784). Окрім того, матеріали, на які покликується В. М. Качмар, доводять неперервність між т. зв. єзуїтським та австрійським періодами історії Львівського університету не лише в діяльності підрозділів (Бібліотеки, Австрономічної обсерваторії), але й в роботі деяких викладачів (наприклад, Юзеф Скобера, Йозеф Лісаніг, Франц Гуссман, Ігнац Райн).

Другий аспект, який висвітлено у параграфі 2.1 монографії В. М. Качмара (офіційні назви Львівського університету), важливий з огляду на уніфікацію

термінологічного апарату праць з історії України, адже навіть в авторитетних довідкових виданнях він, на жаль, не усталений, що спричинює різноманітні термінологічно-понятійні неузгодженості в історіографічних матеріалах.

У наступних двох параграфах розділу 3 В. М. Качмар докладно характеризує посади, які обіймали науковці, що забезпечували діяльність Львівського університету впродовж 1784–1918 рр., вказує на особливості ротації керівництва Університету, професорсько-викладацького складу, допоміжного адміністративного персоналу тощо. З тексту монографії довідуємося, як на організацію навчально-наукового процесу вплинула поява у Львівському університеті в середині ХІХ ст. приватних доцентів (у розділах 4–6 зазначено, що вони ставали основою для появи нових та зміцнення уже існуючих науково-навчальних напрямів). В. М. Качмар також чітко окреслив відмінності між різними категоріями професорів – звичайних, надзвичайних, титулярних, почесних та емеритованих.

На особливу увагу заслуговує інформація про допоміжну академічну адміністрацію: секретаря, скарбника, канцеляристів, педеля та ін. Адже вони забезпечували діяльність Університету. Дисертант не лише охарактеризував функції кожного представника допоміжного персоналу, а й розкрив персоналістичний вимір цього аспекту в історії Львівського університету, зокрема навів біографічні відомості про багаторічного працівника канцелярії Стефана Козьму (с. 90–91).

Особливості організації навчального процесу в Університеті впродовж усього австрійського періоду В. М. Качмар висвітлив у параграфі 2.3 через характеристику студентства, подавши його узагальнений статистичний зріз за деякими роками.

Розділ 2 монографії дисертант слушно підсумував параграфом 2.4 «Зміни мов викладання у Львівському університеті як головний прояв національних трансформацій», адже питання мов викладання було одним з головних в організації навчального процесу і загалом – діяльності вищого навчального закладу.

Третій розділ дисертаційного дослідження В. М. Качмара становить окремий тематичний блок. Він присвячений науково-освітнім трансформаціям у Львівському університеті впродовж 1784–1848 рр. Повторимося, що їх дисертант висвітлив через особливості біографій викладачів, курсів, які вони забезпечували, а також через загальну характеристику професорсько-викладацького складу тощо. Унікальною, на наш погляд, є інформація про залучення до навчального процесу у Францисканському університеті, на першому етапі його діяльності, десятків практикуючих лікарів, адвокатів, державних чиновників та ін. Наприклад, зауважено, що серед львівських практикуючих лікарів, які були членами навчальної колегії медично-хірургічних студій Університету у 1832/1833 н. р. були: надзвичайний професор фармакології Антоній Славіковський, сеньйор і професор Фердинанд Штехер фон Зебеніц, професори- і ректори-емерити Львівського університету Петер Краузнекер та Франц Мазох, медично-клінічний асистент Університету Франц Келлерманн; головний фізикус Львова Йозеф Гербль (нотар медично-хірургічних студій), другий міський фізикус Гайнріх Штехер фон Зебеніц, другий лікар Загальної лікарні Ян Мадієвський, фізикус Єврейського шпиталю Ісаак Епштайн, фізикус Інституту Львівських милосердних сестер Антон Ноель; лікарі Адам Барах, Ігнац фон Вольф, Йозеф Гусманн, Ян Добровольський, Лазар Дубс, Антон Едлер фон Шпавенті, Франц Еккель, Войцех Жердзінський, Йоганн Каспарі, Готфрід Мосінг, Франц Едлер фон Нойгаузер, Якоб Раппопорт, Йозеф Тіц, Франц Бабель фон Фронсберг, Антон Цахар, Густав Шреттер, Давид Шреттер; низка лікарів із зазначенням лише прізвищ – Бардах, Вайнреб, Мацейовський, Піпес (с. 207).

Безперечно, кожне з наведених у цьому контексті прізвищ має стати в майбутньому частиною синтезу з історії окремих факультетів та присвячених ним довідкових видань. Важливість згаданого матеріалу й у тому, що в загальній архітектоніці дослідження В. М. Качмара він став логічним доповненням у формуванні цілісної, комплексної характеристики діяльності

Університету у співпраці з різними установами Львова та загалом Галичини – лікарнями, державними службами тощо.

Окремим тематичним блоком за своєю структурою є й розділи 4–6 монографії В. М. Качмара, в яких крізь призму навчально-наукових напрямів висвітлено освітньо-наукові та національні трансформації у Львівському університеті у 1849–1918 рр.. Відповідно, у розділі 4 йдеться про теологічні та юридичні науки, у розділі 5 – про медичні, природничі й точні науки, а в розділі 6 – про гуманітарні науки.

Докладність та структурованість інформації у цих трьох розділах дисертаційного дослідження В. М. Качмара заслуговують на особливу увагу. Автор зумів показати перехід Львівського університету від репрезентації навчально-наукових напрямів переважно окремими викладачами (середина – перші десятиліття другої половини ХІХ ст.) до розвитку цих напрямів у сформованих наукових середовищах, які спеціалізувалися на тій чи іншій ділянці наукових знань (здебільшого, від останньої третини – кінця ХІХ ст.). Таким чином, В. М. Качмар чітко засвідчив трансформації, які відбулися в освітньо-науковій сфері Львівського університету не лише у 1848/1849 н. р. (пов'язані з революційними зрушеннями в імперії Габсбургів), а й протягом наступного етапу австрійського періоду.

Те, що В. М. Качмар для написання трьох характеризованих розділів дисертаційної роботи узяв за основу концепт т. зв. навчально-наукових напрямів, вважаємо логічним, вмотивованим і вдалим рішенням. Адже, на відміну від 1784–1848 рр., упродовж наступних десятиліть кількість викладачів Львівського університету постійно зростала і охарактеризувати їх з позицій просопографії було б неможливим (це перетворило б монографію, яка має бути, фактично, синтезою, на добірку біографій). Про це згадує й сам дисертант, коли висвітлює теоретико-методологічні основи свого дослідження у першому розділі праці (с. 51). Важливо наголосити й на тому, що В. М. Качмар, завдяки такому підходу, зумів водночас багатогранно відобразити розвиток усіх галузей наукових знань у Львівському університеті, не оминувши увагою жодну з них.

Відтак, названі вище розділи монографії дисертанта можна вважати своєрідною «дорожньою картою» для подальших досліджень розвитку науки в Університеті.

Окрім того, щодо характеристики навчальних курсів, яку у розділах 4–6 навів В. М. Качмар, також погоджуємося з дисертантом, адже й справді – у більшості історіографічних матеріалів, які тією чи іншою мірою висвітлюють історію Львівського університету, ця сфера, на жаль, залишається «у тіні» інформації про наукову діяльність вищого навчального закладу (попри те, що є чи не основною).

Розділ 7 у структурі монографії має особливе значення, оскільки присвячений дослідженню діяльності наукових підрозділів Львівського університету. В. М. Качмар чітко розмежовує професорські кафедри та наукові заклади факультетського рівня, характеризує їхню розгалужену мережу. Варто, зокрема, спинитися на тому, що дисертант особливий наголос робить на семінарах, які офіційні статистично-довідкові видання Університету австрійського періоду визначають саме як наукові заклади (інститути). Таким чином, В. М. Качмар виокремлює ще один інформаційний пласт (у цьому випадку – інституційний), на який мають зважати дослідники окремих історій факультетів, готуючи синтези чи довідкові видання.

Попри позитивну оцінку дисертаційного дослідження В. М. Качмара, не можемо не висловити деякі зауваження і побажання, доречні, на нашу думку.

1. Можливо, й справді нижню хронологічну межу австрійського періоду історії Львівського університету доречно було б опустити до 1773 р., як про це, обгрунтовано, йдеться у підрозділі 2.1.

2. Доречно, мабуть, було б порівняти особливості розвитку Львівського університету з іншими університетами, зокрема – в межах монархії Габсбургів, наприклад, з Чернівецьким університетом.

3. Варто було б подати у дужках переклади іншомовних праць викладачів Університету, адже це полегшило б сприйняття тексту читачам, які не володіють польською, німецькою, латинською чи іншими мовами.

4. На окрему увагу (можливо, у форматі підрозділів у межах тих чи інших розділів або ж окремого розділу) заслуговують відомі випускники Львівського університету досліджуваного періоду, про яких у тексті монографії згадано лише побіжно.

5. У додатках до монографії доречно було б подати термінологічний (зокрема, з наведенням визначень посад) та біографічний (принаймні з життєписами провідних професорів) словники.

Проте ці зауваження та побажання не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційної роботи В. М. Качмара, яка написана на високому фаховому рівні, має непересічну актуальність, зокрема – допомагає вирішити чимало важливих питань з культурно-інтелектуальної історії України. Додамо, що текст автореферату цілком відображає зміст монографії, її фактичний матеріал і теоретичні узагальнення.

Зазначене дає підстави зробити висновок, що монографія «Львівський університет у 1784–1918 роках: організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації» є завершеним самостійним дослідженням, виконаним з дотриманням вимог п. 9, 10, 12, 13, 14 постанови Кабінету Міністрів України № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» від 24 липня 2013 р., зі змінами, а її автор Качмар Володимир Михайлович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,

головний науковий співробітник відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича

НАН України

І. Г. Патер

